

ПРАВОВА ПРИРОДА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

LEGAL NATURE OF SOCIAL PROTECTION OF NOTARIUS IN UKRAINE

Шкарупа К.В., д.ю.н., старший дослідник,
провідний науковий співробітник

Науково-дослідний інститут публічного права

ORCID ID: 0000-0002-1816-3559

Багрий В.А., к.ю.н.,
старший науковий співробітник,

Науково-дослідний інститут публічного права

Метою статті є загальнотеоретичний аналіз та характеристика правової природи соціального захисту нотаріусів в Україні. У статті досліджено специфіку правової природи соціального захисту нотаріусів в Україні. Розкрито характерні риси соціального захисту нотаріусів як окремої категорії правників, які поєднують у своїй діяльності елементи незалежної професійної практики і виконання державних функцій. Автором наголошено на дуалістичній правовій природі даної категорії осіб, що створює законодавчі прогалини у забезпеченні їх соціальних гарантій. Констатовано, що нотаріуси не мають статусу найманих працівників, у зв'язку з чим на них не поширюються трудові соціальні гарантії, такі як оплачувані лікарняні, спеціальні пенсійні програми, страхування на випадок безробіття або професійних ризиків. У статті наголошено на тому, що чинне законодавство не достатньою мірою здійснює соціальну захищеність нотаріусів. Автором сформульовано визначення поняття соціального захисту нотаріусів, а також наведено й охарактеризовано перелік особливостей соціального захисту нотаріусів в Україні. У статті вказано, що соціальний захист нотаріусів має бути адаптований до їхнього статусу та професійних особливостей, що потребує комплексного законодавчого переосмислення. Підсумовано, що є нагальна необхідність оптимізації законодавства щодо правового регулювання соціального захисту нотаріусів з метою підвищення їх соціальної безпеки. Зроблено висновок, що нотаріуси стикаються з ризиками професійної відповідальності, економічної нестабільності та високих витрат на самозабезпечення, що потребує розробки більш дієвих механізмів соціального захисту. Тому важливо для законодавця переосмислити роль та значення даної категорії осіб та розробити комплексний підхід до соціального забезпечення нотаріусів, який включатиме більше соціальних гарантій у сфері медичного страхування, пенсійного забезпечення, а також матеріального забезпечення у вигляді фінансової підтримки у випадку професійних ризиків. У сукупності, це сприятиме як підвищенню соціальної стабільності даної категорії правників, так і зміцненню нотаріального інституту як важливого елемента правової системи держави.

Ключові слова: соціальний захист, нотаріус, соціальне забезпечення, соціальні гарантії, нотаріальна діяльність, соціальне законодавство.

The purpose of the article is a general theoretical analysis and characterization of the legal nature of social protection of notaries in Ukraine. In the article the specifics of the legal nature of social protection for notaries in Ukraine are examined. The characteristic features of social protection for notaries as a separate category of lawyers who combine elements of independent professional practice and performance of state functions in their activities are revealed. The author emphasizes the dualistic legal nature of this category of persons, which creates legislative gaps in ensuring their social guarantees. It is stated that notaries do not have the status of employees, and therefore they are not covered by labor social guarantees, such as paid sick leave, special pension programs, unemployment insurance or professional risks. The article emphasizes that the current legislation does not sufficiently provide social protection for notaries. The author formulates a definition of the concept of social protection for notaries, and also provides and characterizes a list of features of social protection for notaries in Ukraine. The article indicates that the social protection of notaries should be adapted to their status and professional characteristics, which requires a comprehensive legislative rethinking. It is concluded that there is an urgent need to optimize the legislation on the legal regulation of the social protection of notaries in order to increase their social security. It is concluded that notaries face risks of professional liability, economic instability and high costs of self-sufficiency, which requires the development of more effective mechanisms of social protection. Therefore, it is important for the legislator to rethink the role and importance of this category of persons and develop a comprehensive approach to the social security of notaries, which will include more social guarantees in the field of health insurance, pension provision, as well as material security in the form of financial support in case of professional risks. Taken together, this will contribute to both increasing the social stability of this category of lawyers and strengthening the notarial institution as an important element of the legal system of the state.

Key words: social protection, notary, social security, social guarantees, notarial activities, social legislation.

Актуальність теми. Нотаріуси наділені унікальним правовим статусом, що характеризується дуалістичною правовою природою. З однієї сторони, нотаріуси в Україні здійснюють незалежну професійну діяльність, яка не ототожнюється із трудовими відносинами у державній службі, а з іншої сторони – на них безпосередньо покладено виконання важливих публічно-правових державних функцій щодо забезпечення прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Відповідно, це зумовлює появу певних законодавчих недоліків та прогалин у контексті соціального захисту даної категорії осіб.

Доцільно враховувати, що нотаріальна діяльність пов'язана з високим рівнем відповідальності, стресовими умовами праці, необхідністю адаптації до постійних законодавчих змін, що додатково посилює важливість їх соціального захисту. У нинішніх умовах посилення цифровізації та нестабільності соціально-економічних процесів, зокрема беручи до уваги військовий стан, належний соціальний захист нотаріусів є ключовим фактором для забезпечення ефективності їхньої професійної діяльності та гарантування стабільності у сфері правовідносин, що ними регулюється, що й обумовлює актуальність дослідження правової природи їх соціального захисту.

Метою статті є загальнотеоретичний аналіз та характеристика правової природи соціального захисту нотаріусів в Україні.

Стан дослідження. У тій чи іншій мірі до проблематики соціального захисту нотаріусів зверталися ряд вчених, серед яких варто виділити наступних вчених: В.М. Андріїв, В.С. Венедіктов, О.Г. Буглак, Т.Л. Жовнір, Х.М. Маркович, О.Ю. Пилипенко, Ю.І. Таракан, В.С. Тарасенко, Г.О. Яковлєва, О.М. Ярошенко та інші. Тим не менш, не применшуючи внеску зазначених науковців, важливо зазначити, що дане питання розглядалося у доктрині права соціального забезпечення фрагментарно та поверхнево, що й обумовлює потребу здійснення комплексного дослідження даного питання.

Метою статті є загальнотеоретичний аналіз та характеристика правової природи соціального захисту нотаріусів в Україні.

Виклад основного матеріалу. На даний момент нотаріуси не користуються тими соціальними гарантіями, що забезпечені, наприклад, державним службовця. Певною мірою це створює дисбаланс у реалізації принципів соціальної справедливості. Відсутність спеціального пенсійного забезпечення, а також соціально-трудових гарантій у разі тимчасової втрати працездатності, вагітності та пологів, відсутність страхування на випадок безробіття, професійних захворювань чи нещасних випадків на виробництві робить нотаріусів однією з найбільш соціально незахищених груп серед професій, що виконують функції державного значення.

Сутність функціонування сучасної правової та соціальної держави зводиться до належного забезпечення соціального захисту особи, що є фундаментальною передумовою для реалізації її прав та свобод. В умовах динамічного розвитку суспільства соціальний захист набуває особливого значення, оскільки передбачає вдосконалення правових механізмів гарантування соціальних прав різних категорій громадян. Лише за умов належного рівня соціальної безпеки людина може повноцінно реалізувати свій потенціал як у професійній сфері, так і в особистому житті. Відповідно, правова держава, керуючись людиноцентристською концепцією, має забезпечувати умови, які виходять за межі мінімальних державних соціальних стандартів [1, с. 3]. Адже сучасний рівень розвитку суспільства вимагає не лише базового матеріального забезпечення, а й створення комплексної системи соціальних гарантій, що охоплюють всі аспекти життя людини, забезпечуючи її соціальну стабільність та впевненість у майбутньому.

На думку В. М. Рошканюка, соціальний захист слід розглядати як комплексну діяльність держави та суспільства, що спрямована на досягнення соціально прийнятного рівня життя особи, а також на усунення чи зменшення впливу негативних наслідків, яких зазнає особа при настанні соціального ризику і реалізовується шляхом вжиття правових, економічних та організаційних заходів [2, с. 629]. Даний механізм гарантує базові соціальні стандарти, а також покликаний мінімізувати або компенсувати негативні наслідки, які можуть виникати внаслідок настання соціальних ризиків. Відсутність чіткого визначеного механізму підтримки нотаріусів у випадку професійних ризиків, економічних труднощів чи втрати працездатності створює суттєві загрози для стабільності їх нотаріальної діяльності. Тому важливим завданням є розробка спеціалізованих правових інструментів, які забезпечуватимуть більш високий рівень соціального захисту для цієї категорії осіб.

Зрештою, сутність та значення соціального захисту зводиться до того, що він процесом досягнення соціальної безпеки [3, с. 148]. У сучасних умовах соціальна безпека охоплює як фінансову підтримку людини й громадянина, так і чітку правову визначеність, яка гарантує передбачуваність і сталість соціальних гарантій. У випадку нотаріусів це є особливо складним.

Для правової держави нотаріат відіграє ключову роль як один із провідних інститутів правової системи, забезпечуючи ефективний механізм захисту прав, свобод і законних інтересів учасників як приватних, так і публічних правовідносин [4, с. 78]. Його функція не обмежується виключно посвідченням правочинів, а охоплює широкий спектр превентивних заходів, спрямованих на забезпечення юридичної визначеності, правової безпеки та запобігання правопорушенням.

Значущість нотаріату особливо проявляється у контексті соціального захисту, адже цей інститут не лише гарантує правову стабільність у сфері цивільного обороту, а й сприяє забезпеченню соціальної безпеки громадян через надання юридично обґрунтованих та захищених правочинів [5, с. 51].

У статті 3 Закону України “Про нотаріат” встановлено, що нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [6]. Дане положення має принципове значення для визначення рівня та механізмів соціального захисту нотаріусів, оскільки, на відміну від державних службовців чи найманих працівників, вони не можуть розраховувати на підтримку з боку роботодавця у випадках тимчасової втрати працездатності, виходу на пенсію або інших соціально значущих обставин.

Вагомим для розуміння специфіки правового статусу нотаріуса в контексті соціального захисту є положення Податкового кодексу України. Легальна дефініція самозайнятої особи міститься у Податковому кодексі України. Так, безпосередньо у п. 14.1.226. ст. 14 Податкового кодексу України встановлено, що такою особою вважається платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Також у цьому ж пункті встановлено, що незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65,9 статті 65 цього Кодексу) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [7]. На основі цього, можна констатувати, що самозайнятість надає нотаріусам автономію у прийнятті рішень, можливість самостійно формувати графік роботи та фінансове забезпечення. Тим не менш, такий статус позбавляє їх державних соціальних гарантій, які мають наймані працівники, зокрема права на оплачувану відпустку, лікарняні виплати, страхові гарантії у випадку втрати працездатності чи безробіття. Так, у зв’язку з цим, треба відмітити, що на нотаріусів не поширюється дія ст. 22 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [8]. Так, оскільки нотаріуси здійснюють професійну діяльність індивідуально і не мають роботодавця в його класичному розумінні, а натомість самі можуть виступати як наймачі помічників і виступати потенційними роботодавцями, виникає правова колізія щодо механізму відшкодування витрат у разі тимчасової непрацездатності. Відсутність нормативно визначеного суб’єкта, відповідального за виплату компенсації за перші п’ять днів такої непрацездатності, створює прогалину в системі соціального захисту нотаріусів.

Таким чином, відсутність статусу працівника означає, що нотаріуси не підпадають під загальноприйняті механізми соціального страхування, що діють для осіб, які працюють за трудовим договором. На практиці нотаріуси самостійно несуть відповідальність за забезпечення власного соціального захисту, включаючи пенсійне забезпечення, медичне страхування і соціальні гарантії у разі непрацездатності. Також, варто резюмувати, що чинне законодавство встановлює певні обмеження для приватних нотаріусів щодо використання найманої праці, що також призводить до соціальної дестабілізації.

Таким чином, можемо підсумувати, що соціальний захист нотаріусів є системою державних, правових, еко-

номічних та соціально-організаційних заходів, спрямованих на забезпечення соціальної стабільності та соціальної безпеки уповноважених державою фізичних осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність.

Тож, можемо зробити висновок, що соціальному захисту нотаріусів властиві ряд особливостей, серед яких доцільно виділити наступні: 1) інституційна автономія - нотаріуси здійснюють незалежну професійну діяльність і не є найманими працівниками (відповідно, не мають роботодавця, який би забезпечував їм соціальні гарантії); 2) децентралізована модель соціального забезпечення - на нотаріусів законодавчо покладено обов'язок самостійно формувати систему соціального забезпечення шляхом індивідуальних страхових внесків та накопичень; 3) законодавча вакуумність та соціальна дестабілізація - складність регулювання соціального захисту нотаріусів обумовлюється також обмеженнями по здійсненню їх діяльності (зокрема, щодо найму працівників), а також постійними

фрагментарними змінами у законодавстві, яке стосується соціального страхування та пенсійного забезпечення.

Висновки. Отже, можемо резюмувати, що нотаріуси стикаються з ризиками професійної відповідальності, економічної нестабільності та високих витрат на самозабезпечення, що потребує розробки більш дієвих механізмів соціального захисту. Тому важливо для законодавця переосмислити роль та значення даної категорії осіб та розробити комплексний підхід до соціального забезпечення нотаріусів, який включатиме більше соціальних гарантій у сфері медичного страхування, пенсійного забезпечення, а також матеріального забезпечення у вигляді фінансової підтримки у випадку професійних ризиків. У сукупності, це сприятиме як підвищенню соціальної стабільності даної категорії правників, так і зміцненню нотаріального інституту як важливого елемента правової системи держави. Все вказане вище в підсумку зумовлює потребу в поглибленому теоретико-правовому переосмисленні, що дозволить створити ефективну модель соціального захисту нотаріусів в Україні, яка відповідатиме європейським стандартам і принципам соціальної справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бориченко К.В. Юридичний механізм забезпечення права на соціальний захист: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2020. 452 с.
2. Рощканюк В.М. Визначення поняття «соціальний захист» в теорії права соціального забезпечення. *Форум права*. 2012. № 3. С. 626-630.
3. Демчак Р.Є. Соціально-економічний захист населення: теоретичний аспект. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2011. Вип. 25. С. 144-150.
4. Маркович Х.М. Сучасні проблеми інституту нотаріату в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 78-81.
5. Таракан Ю. І. Щодо основних соціальних прав самозайнятих осіб. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 4. С. 50-53.
6. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, 15-16, 17. Ст. 112.
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46-47. Ст. 403.